

VAJDA JÚLIA

SZEGÉNY ELLENZÉKI GYERMEK PANASZAI

Gyerekként a demokratikus ellenzékben

1968. augusztus 21-e. Este. Hármasban vagyunk a Holló utcai lakásban. Nagyanyám még nem jött meg. IBUSZ-csoporttal utazott Zakopanéba. Mintha jött volna valami távirat, hogy nem jönnek meg időben. Ez pár napja lehetett. Nem izgultunk igazán, hisz csoporttal van. De azért mégis van valami feszültség a levegőben. Érzem a szüleimen, hogy idegesek. Nem tudom, miért. Látom magam előtt anyám aggódó, kicsit rémült tekintetét. Apám is ideges, járkál fel-alá, de közben nyugtatgatja anyámat. Mindig ez a szereposztás. Mintha 19-én kellett volna érkezniük. S érthetetlen, hogy mi ez az egész. Meg hogy nem lehet tudni, hogy mikor fognak megjönni.

És most a nagyanyám nincs itt. A szüleimnek meg muszáj elmenniük. Valami aláírás miatt. Engem meg nem akarnak elvinni. Nyolc éves vagyok. Még soha nem voltam este – talán a lakásban nappal sem – egyedül. Az utcán nem félek. Még este sötétben is csak kicsit. A lakásban rossz. „Megöllek, te rohadt kurva”, visszhangzik az udvaron. Szirénázik az URH-kocsi. A szembe szomszéd most költözött ide, állítólag gyilkossá gért ült. Nem szeretem, ha nyitva van az ablak. Az ajtó csukva, nagyanyám van csak velem. Félek. De azért megnyugtat, hogy a szüleim itthon

vannak, még ha alszanak is a másik szobában. Nem szeretem, amikor elmennek este. A nagyanyámmal maradok. De mellette nem vagyok egészen nyugodt.

De most azért jó lenne, ha itt lenne. Nem akarok egyedül maradni. Mikor még azt sem lehet tudni, hogy mi van a nagyanyámmal. Meg hogy mi lesz. Mikor jön haza. És miért nem akarnak elvinni? Nem szoktak akarni egyedül hagyni. Valamit magyaráznak, hogy ez most veszélyes. Biztos azt mondják, hogy egy gyereknek. Vagy nem is mondják. Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy itt maradok, s aztán ők sem jönnek vissza, ahogy a nagyanyám sem. A felnőttek értik vajon, hogy a nagyanyámék a csapatösszevonások miatt nem tudnak jönni? Hogy az utakat, a vasúti pályákat is a tankoknak tartják fenn? Én minderről semmit sem tudok. Csak azt, hogy a nagyanyám nem jött, amikor jönnie kellett volna. És hogy nem is tudjuk, mikor fog megjönni. És most a szüleim is elmennek. Biztos megmondják, hogy hova. Biztos tudom a telefonszámot is. Már ha van ott telefon. Nekünk – abban a lakásban még – van. Valamit beszélünk erről, hogy mi van, ha baj van. Hogy én mit tehetek, ha velem van baj? Vagy hogy tudom meg, ha velük van baj? Mondják, hogy attól félnek, hogy esetleg „beviszik” őket, s hogy ezért nem mehetek? Mai tudásommal biztos, hogy ettől félnek. És mi az, hogy beviszik őket. Ezt a fordulatot jól ismerem. Valahogy el is képzelem. A fekete autót, a lámpát, ami élesen a szembe világít. Nem tudom, hogy tényleg emlékszem-e ezekre a képekre. Vagy csak azt képzelem, hogy ezt képzelhettem.

Le kell feküdnöm. Azt is mondták nyilván, hogy feküdjek le. De hát mit tudnék amúgy is csinálni. De az ágyban még ijesztőbb talán. Félek. Félek, hogy mi lesz velem itt, ha megint elkezdődik a balhé az udvaron. Meg hogy mi lesz, ha nem jönnek vissza. Meg ha a nagyanyám sem jön. Amikor egy éves voltam, a nagyapám is eltűnt. Ez persze biztos nem jut az eszembe. Csak az analízisemben húsz évvel később. Hogy a nagyapámról nem mondták meg, hogy meghalt. És hogy én nyilván azóta félek, ha valaki elmegey, hogy tényleg visszajön-e. S akkor most a nagyanyámról azt sem lehet tudni, hogy mikor kell jönnie. Mert amikor kellett volna, akkor nem jött. És még a szüleim is elmennek, és elvihetik őket.

És én még csak ott sem lehetek, hogy legalább tudjam, hogy elvitték őket. Honnan fogom ezt megtudni? Biztos nem merem a lámpát sem eloltani. Biztos sírok. Tizenhét évvel később a fiam kisbabaként sokszor a sírással altatta el magát. Biztos én is így járok.

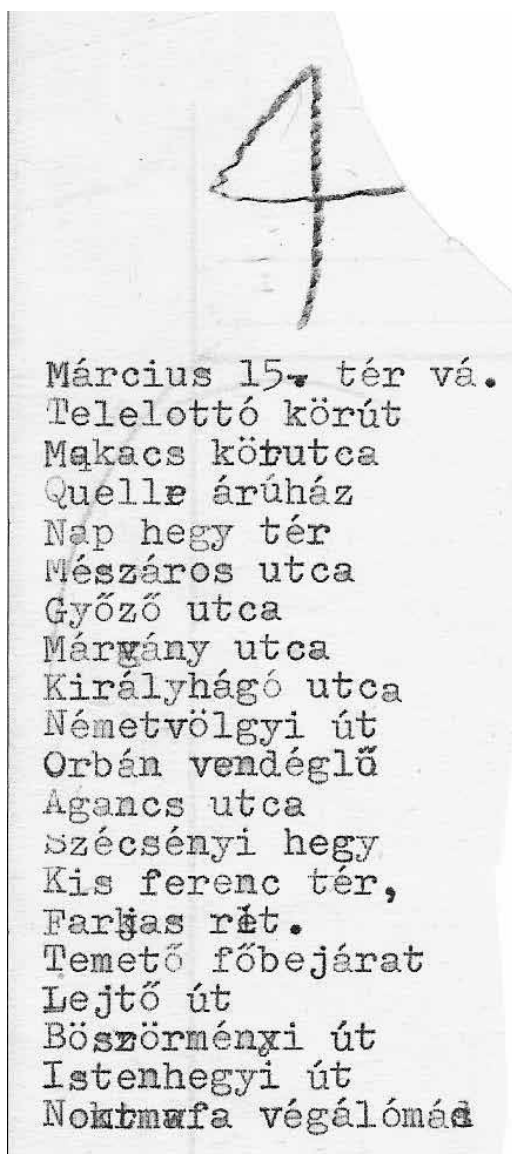
Hogy az egész elmenés valahogy Korčulával függ össze, abból valamit felfogok. Hogy Korčula valahol Jugoszláviában van, talán még azt is tudom. Meg hogy Ági (Heller), meg a Márkusék ott vannak, talán még azt is, hogy Vili (Sós) meg Zádor (Tordai) is, azt nyilván tudom. Még elég nagy eset az, ha valaki egyáltalán utazik, hogy az ilyesmi a közeliokról nyilván kiderül. Ráadásul valami konferencián vannak. És biztos elmondták, hogy ők ott aláírtak valamit, mert nekik nem – meg persze nekünk sem – tetszik az, hogy a szovjet csapatok bevonultak Csehszlovákiába. De hogy ezt gondolni veszélyes. Ezt biztos már este is mondják, de én annyira meg vagyok rémülve, hogy ezt nyilván csak másnap fogom fel igazán, amikor már tudom, hogy a szüleim szerencsésen hazakerültek. Hogy nem vitték el őket. Este csak a rémület, hogy itt kell maradnom egyedül. Lehet, hogy még azt is mondják, hogy át kell menjenek Ferihez (Fehér), ki máshoz is akarhatnának menni, hisz Gyuri, az ő fia, az én egyik legjobb barátom, még csak négy éves. Őt végképp nem lehet egyedül hagyni. S nekem, a nagylánynak, ezt meg kell értenem. De hát hol az ő nagymamája? Miért nem vigyáz ő Gyurira. Egyszer korábban, nem, inkább később lehetett, kettőnket együtt hagytak – náluk – egyedül. Én akkor is nagyon féltem. Gyuri elaludt, én meg felhívtam a nagyanyámat, hogy félek, s jöjjön oda. Aztán mire odaért, elaludtam. Megnyugtatott a tudat, hogy jön. De most megnyugodni még egyáltalán nem lehet, mert a nagyanyám még mindig nem jött meg. Meg nyilván a szüleim sem nyugodtak. Nem lehet tudni, hogy mi lesz ebből az egészből. Hogy amikor a többiek hazajönnek, akkor velük mi lesz.

Pár nappal később megjön a nagyanyám. Aztán pár hónappal később kizárják az apámat a pártból, mert ha ott lett volna Korčulán, ő is aláírta volna a tiltakozást. Aztán egy idő után visszaveszik, hisz nem írta alá, csak aláírta volna. De ez már inkább csak tudás, nyilván későbbi tudás, nem akkori emlék. Az legfeljebb annyi, hogy mintha részben röhögnének is ezen az egészen,

de közben mégis valahogy fontos, meg azért mintha lenne félelem is a dologban. De ez csak egy-egy kép, apám arca, ahogy röhög, meg Ferié, aki fél, meg Ágié, aki magyaráz valamit. De igazából mindez a ködbe vész.

1971. június 5. Fehérék Radnóti Miklós utcai lakása. Én tizenegy vagyok, Gyuri hét. Valamiért én ott vagyok, a szüleim nincsenek. A hallban vagyunk. Miért nem a gyerekszobában, nem tudom. Pedig itt elég sötét van. Itt van náluk a tévé. Azt nézzük? Én nem szoktam, nekünk nincs is. De amúgy sem szeretem nagyon. Mindig elalszom rajta. De itt egyszer-egyszer előfordul. Nyilván hétvége volt. Igen, az öröknaptár szerint szombat. Talán akkor ez nem is aznap történt, hanem másnap, vasárnap. S egy délelőtti gyermekműsort nézünk a hallban. Azt mondom Gyurinak, hogy most legyünk jók. Azért mondom, mert azt érzem, mi most ezzel tudunk a felnőtteknek segíteni. Mert meghalt „az öreg”. Mintha előtte bejött volna Feri, és ő mondta volna. De nem így, hogy az öreg, így egymás között nevezték. Nekünk azt mondták – amit persze egymás között is használtak, csak nekünk biztos, hogy így mondták –, hogy Gyuri bácsi. Tudtam, nyilván Gyuri is tudta, hisz annyira kicsi nem volt, hogy ne tudta volna, hogy ez a szüleinknek – az ő szüleinek meg különösen – fáj. Hogy szeretik az öreget. Szeretik is, meg tisztelik is, meg a tanító mesterük, meg hogy sokat köszönhetnek is neki.

Ők néha nyaraltak is vele együtt. Inkább csak a felnőttek, Gyuri nem. Egyszer mi is meglátogattuk őket Bakonynánán. S az öreg – nagyon kedves pici bácsi volt – elmagyarázta nekem, hogy a tehenek majd jönnek délután, csordában, s hogy mindegyik tudja, hogy ő hol lakik, és egyedül hazamegy. S aztán meg is néztük együtt. Nem tudom, hogy én találkoztam-e vele máskor is személyesen. Talán igen. De hogy beszélt volna velem, arra máskorról nem emlékszem. És akkor most meghalt. Egy ideje már lehetett tudni, hogy meg fog halni. Hogy öreg. Meg hogy rákja van. Meg hogy rendet rakott az íróasztalán, mint aki így akarja itthagyni az árnyékvilágot, hogy ott, ahol amúgy aktívan dolgozott, és mindig nagy rendetlenség volt, most mindent elrendez. Emlékszem, ezt rémült arckifejezéssel beszélték a felnőttek. Meg a rákot is. Meg hogy az öreg elfogadta, hogy meg kell halnia. De mintha a hely-



P. S. M.: Buszok - Négyes (1990)

szín nem stimmelne. Én a Radnóti Miklós utcára emlékszem. De az öreg segített Ágiéknak abban, hogy elköltözzenek onnan a Szent István parkba. Vagy már ez is csak a halála után tudott megvalósulni. És most én azt mondom, hogy legyünk jók. S meg vagyok szeppenve. Én is gyászolok. Osztozom a felnőttek gyászában.

Nem is emlékszem korábról ilyenre, hogy valaki közeli meghalt volna. A nagyapám meghalt, de azt nem mondták. Meg különben is, akkor nagyon kicsi voltam még. Meg halálról gyerekekkel amúgy sem volt szokás beszélni. Bár a nagyanyám mesélte a holokauszt-történeteit. De azokban mindig arról volt szó, ezt vagy azt, meg ezeket meg azokat, elvitték. És persze tudtam, hogy akit elvittek, az nem él. Meg hogy gázba is kerülhetett. De azt mégsem mondták, hogy

meghalt. A holokausztban elvitték, deportálták, a gázba küldték az embereket, s akkor tudni kellett, hogy meghaltak. De ezt nem volt szabad kimondani. Pár napja, hogy mottót keresve egy másik íráshoz, beleolvastam Heller Ági *Bicikliző majmába* ott, ahol a holokausztról beszél. Neki is ez az emléke. Hogy 1945-ben, amikor ez a fő beszédtema, hogy kivel mi történt, akkor sem halt meg senki. Akkor is csak elvittek, deportáltak, gázba küldtek, lelőttek barátokat, szeretteket. Gyuri bácsi viszont meghalt, mi pedig Gyurival ezért most jók vagyunk. De nem beszélgetünk erről többet sem egymással, sem a felnőttekkel. Nem mondanak többet. És azt sem, hogy észrevették volna, hogy mi most jók vagyunk. Igaz, én sem tudom, hogy ennek miből kellett volna lát szania. Talán igyekeztünk csöndesebbek lenni?

1973. május. Költözünk. Ezt is Lukácsnak köszönhetjük. Hogy két évvel ezelőtt megvehettünk egy félkész társasházi lakást, s hogy elkészült, elköltözhettünk Holló utcai negyvenkét négyzetméterünkéből egy tágasba, ahol mindenkinek van saját szobája. Még nekem is, aki ettől kezdetben azért meg vagyok ijedve, s kérem nagyanyámat, hogy hagyjuk éjszakára mindketten nyitva az ajtót, hogy ne féljek. Tágas, világos lakás a Gül baba utcában. A költözés utolsó napja. Végre én is oda mehetek haza. Nem értem, miért, de a költözés alatt nekem Márkuséknál kell laknom. Pár éjszaka csak. De én nem érzem jól magam. Most már ezt nem kell. Hazamegyek az új lakásba az iskolából. Otthon volnának már a felnőttek, mire én érkezem? Vagy ők jönnek később? Ott vannak mind, ha igaz, az egész Lukácsiskola. De talán nem is. Ágira emlékszem egészen biztosan, meg talán Ferire is. Amúgy is sokat lehettek itt az elmúlt napokban. Segítettek a költözésben. És megtudom, hogy „mi volt”. Hogy apámat kirúgták. Igazából nem emlékszem, hogy ekkor épp a pártból való kirúgás volt napirenden, vagy a Filozófiai Intézetbeli állásából való. A többieket ekkorra a pártból már nem kell kirúgni, az megtörtént Korčula kapcsán. Hisz a többiek nem csak aláírták *volna*, hanem alá is írták a tiltakozást. És különben miért ne közölték volna a két kirúgást egyszerre?

Mindenesetre ülünk a szép új lakásban, s persze a hír nem jó, mert ha e pillanatban esetleg mégiscsak apám pártból való kizárásáról len-

ne is szó, ami ekkorra apámnak már nyilván nem kell, mármint a párt, tudható, hogy együtt jár az egzisztenciális ellehetetlenítéssel is, de valahogy nem nyomasztó a légkör mégsem. Besüt a nap, világos van. A régi lakásban ilyen soha nem volt. A délelőtt talán egy-egy órára besütő napfény világossá a szobát nem tette. Örülünk, hogy kiszabadultunk belőle. Örülünk, de valahogy mégis furcsa itt. Furcsa, hogy oda már nem megyünk vissza. De ez talán nem is igazi emlék. Arra emlékszem, hogy Fehér Gyuri, amikor pár évvel előbb elköltöztek, minden hazamenéskor megkérdezte, hogy „az új lakásba?”. S hogy nekem, aki már nagy voltam, ez nagyon vicces volt. S közben mégis, a mai napig nincs számomra otthonosabb része a városnak, mint a Holló utca környéke. Igaz, magát a Holló utcát szétverték. Nem is szeretek arra járni. Hiába, hogy a mi házunk áll.

Aztán lassan kialakul az új életforma: nincs vasárnapi közös vendéglői ebédelés, apám meg már nem jár el hetente két napon az intézetbe, hanem gyakorlatilag mindig otthon ül, s a gépen most szakmányban veri a fordításokat. És időnként, talán kezdetben gyakran is, aggódni kell, hogy a saját nevén nem kaphat még ilyen munkát sem, meg hogy négerben kap-e egyáltalán. Erzszi néni, aki vagy tíz éve jár hozzánk takarítani, Fehérékhez meg tán még régebben, felajánlja – persze szóba nem jön, hogy elfogadjuk –, hogy ha így áll a helyzet, akkor jön ő hozzánk ingyen is. Berettyóújfalusi parasztasszony. Iskolázatlan, de nagyon intelligens. A már iskolázott gyerekei sokkal kevésbé azok. Az ötvenes években a beszolgáltatások elől menekülnek fel a férjével Pestre. S a tipikus történet: gyáli albérlet, majd lassan-lassan saját ház, amelyet persze a saját két kezükkel építenek, nyilván kalákában. Erzszi néni gyárban kezd dolgozni, de nem bírja azt a fajta kötöttséget. Így kezd takarítani. Csupa pesti értelmiséginél. Fehérék aztán be is jelentik, hogy nyugdíja is legyen. Hozzánk – hisz mi vagyunk az egyetlenek, akik nem emigrálnak a körből – még a kilencvenes években is jár. Akkor is, amikor már én is felnőtt vagyok, s nekem is vannak gyerekeim. Olyan kvázi-nagymama számukra. S közben, míg Misi bácsi él, sajnos a hetvenes évei közepén meghal, beutazzák egy ócska Ladával és egy sátorral egész Európát. Nem vásárolnak, látni akarnak. Misi bácsi amúgy Pesten sofőr

lett, ő is Berettyóból való parasztember, van valami agrár iskolája is. Szerették a paraszti életet, de ellehetetlenítették őket ott. Talán, túl azon, hogy szeretjük egymást, ezért is ennyire empatikusak.

1974. tavasz. Ismerkedő kirándulásra visz a leendő iskolám. Két évig jártam talán az Élet és Tudomány matematika szakkörére. Aztán kiderült, hogy az egyben a Berzsenyi matematika tagozatának előkészítő szakköre is. Tetszik, örülök, hogy oda fogok járni. Az is tetszik, hogy van ez a kirándulás. De azért szorongok a sok idegen gyerek között. Alig van, akit ismerek, a többség nem járt a szakkörre. Valahol a budai hegyekben járunk. Már délután van, az árnyékok már megnyúltak, kezdünk fáradni. Poroszkálunk egy erdei úton. A leendő osztályfőnököm odajön mellém. Talán kérdeget, nem tudom. Aztán egyszer csak kiderül egy mondatából, hogy tudja, ki az apám. Máig fel tudom idézni azt a felszabadulás-érzést, amit ettől megélek. Szinte hallom, ahogy megváltozik a hangom, s szabadon mesélek arról, hogy a Szelényiéknel voltunk a hétvégén, akik mindjárt kivándorolnak. Annyira beleélem magam, hogy itt most mindent ugyanúgy mondhatok, mint a saját környezetemben, hogy aztán zavarba is jövök, s hülyének érzem magam, amikor érzem, hogy osztályfőnököm nem tudja mindig pontosan, hogy kiről-miről beszélek. De ez a „tudja, hogy kik vagyunk” érzés megnyugtat, sőt végigkíséri a következő négy évet is. Sőt lassan aztán kiderül, hogy nem ő egyedüli az iskolában. Ebben a pillanatban ez az érzés talán leginkább az „ellenzékliségre” vonatkozott. Hogy tudják, hogy az én apukám és az ő elvbarátai a „jók”, akiket üldöznek a „rosszak”, a párt, az állam, a pártállam.

Az általános iskolai osztályfőnökömről egyszer egy osztálytársam azt mondta, hogy az a baj a Vera nénivel, hogy zsidó. Tizenkét évesen nem tudtam máshogy megvédeni, mint hogy azt mondtam, én is az vagyok. Nem tudom, hogy én korábban tudtam-e, hogy ő is zsidó. De amikor családlátogatáson volt nálunk, ott is éreztem ezt a „tudja, hogy kik vagyunk” biztonságot adó érzését. Húszas éveim közepén, az analízisemben értettem meg, hogy ebben az érzésben mi minden keveredett. Hogy valójában az én számomra az az érzés, hogy nekem sok helyen, sok vonatkozásban rejtőzködnöm kell, az egyfelől jelenti

a zsidóságot, másfelől az ellenzékiiséget. És hogy csak akkor voltam teljes biztonságban, ha a zsidóságom nem tett mássá, s ha ráadásul nem kellett magyaráznom, hogy miért is van az, hogy az én apukámat, aki egy komoly... értelmiségi? tudós? – nem tudom, hogy kellene nevezni –, kirúgták.

1974. nyár. Kolozsvár. Kvázi-követként, a Budapesti Iskola követeként megyünk Fehér Gyurival Tamás Gazsihoz. Merthogy nem csak a pártból zárták ki apámat, meg rúgták ki állásukból őt és barátait, akik közben az én gyerekkori baráti környezetem, hanem ebben az évben az útleveleket is bevonták három évre. Még a pirosat is. Nem utazhatnak a többi szocialista országba sem. Könyveket küldenek velünk, talán levelet is, persze semmi olyat, amiből bajunk lenne a határon. Bár hát az majdnem bármiből lehet. De nem lesz. Rettentő sokáig áll a busz, azt hiszem, először azzal megyünk, a határon. Mindenünket megnézik, ami persze rossz, szorongást keltő, de aztán békén hagynak. S nagyon jól érzem magam Gazsiéknál. Élvezem a kolozsvári értelmiség életét, amelyben a társaság minden este összeverődik valakinél, s engem is egészen komolyan vesznek. Talán komolyabban, mint otthon – többségük ekkor ismer meg, s nem azt a kisgyereket látja bennem, akit születése óta ismer. Persze az általános alkoholizálásban is részt veszek – Gaál Annánál egy este életemben először be is rúgok valami ribizlibortól. Gyurival nehéz, most hirtelen nagyon nagy köztünk a korkülönbség, ő egy kissrác, én meg a felnőttet, legalábbis a világfájdalmas kamaszt alakítom. A felnőttet, aki a felnőttek bonyolult érzelmi, szerelmi életében is megértő társ, akire titkokat lehet bízni, s aki segíteni próbál.

A következő években többször is megyünk így, kettesben. Vicces, hogy a Történeti Hivatalban kértem, keressék ki a rám vonatkozókat, s többek között ezeket az utazásokat is említettem támpontként. De nem találtak semmit. Pedig lehetetlen, hogy ne figyeltek volna ránk. Ráadásul aztán később – 1977-ben? '78-ban? nem tudom – elmentem Erdélybe két volt osztálytársammal is. És persze megálltunk Gazsiéknál is, ahol ott volt Ara-Kovács Attila. Talán az Arát akkor még nem is használta. Fiatalember, aki úgy érezte, menekülnie kell abból az országból. S én félrevontam Kati barátnőmet, és megkérdeztem,

nem kötne-e névházasságot Attilával, hogy át tudjon települni Magyarországra. 1978 kellett legyen az évszám, nem 1976, mint Cseh Tamásnál, hisz már el kellett múljunk tizennyolc évesek, ha Kati simán férjhez mehetett, ugyanakkor én azért nem vállalhattam a „feladatot”, mert a szüleimmel, akiknek a három éves „büntetése” letelt, én 1977 és 1979 között Brémában voltam, és csak hazalátogattam. Meg persze ez nekem így egyszerűbb volt, ugyanakkor szégyelltem is magam, hogy Katit viszem bele ebbe a „veszélyes kalandba”. Igen, Bréma – apám vendégprofesszor lett az egyetemen. Előtte évek teltek el abban a dilemmában, hogy menni vagy maradni. A szülem nem akartak menni, legalábbis örökre nem. A „többiek”, Fehérék, Márkusék, igen. Nagyon feszült volt a viszonyuk. De nekem közben ők voltak a családom. Mármint az egész Budapesti Iskola. Olyan, mint másoknak a nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek. Sőt még szorosabb. Az ő gyerekeik nekem kvázi testvéreim voltak. Rettenetes volt, hogy örökké együtt vagyunk, fel sem merül, hogy máshogy is lehetne, s a légkör mégis folyamatosan feszült. Veszekedések is vannak, s ha magunk maradunk a szüleimmel, akkor állandóan erről van szó. Hogy ki mit mondott, meg hogyan, meg ki mivel nem ért egyet, meg mi bántó – persze ezt most sorolom így, de konkrétan csak a légkörre, az érzésre emlékszem. A szorításra a gyomromban, a gombócra a torkomban, miközben azokkal vagyunk, akik a legközelibbek, meg legfontosabbak.

Szabad nekem mindezt így kibeszélnem? A világ nyilvánossága elé tárnom, hogy milyen rossz volt ez nekem gyerekként? Hogy mennyire rányomták az ő feszültségeik a bélyegüket az én gyermeki létemre? S hogy aztán – nyilván részben ettől – elvesztettem a kvázi-testvéreimet? S hogy ez valahol máig fáj? Persze, ez hülyeség. Ők maguk is beszélnek a nyilvánosság előtt a feszültségeikről. Meg hát különben is, mi rosszat mondtam ezzel? Mindenkiné a saját családjával nehéz. És minden családdal nehéz.

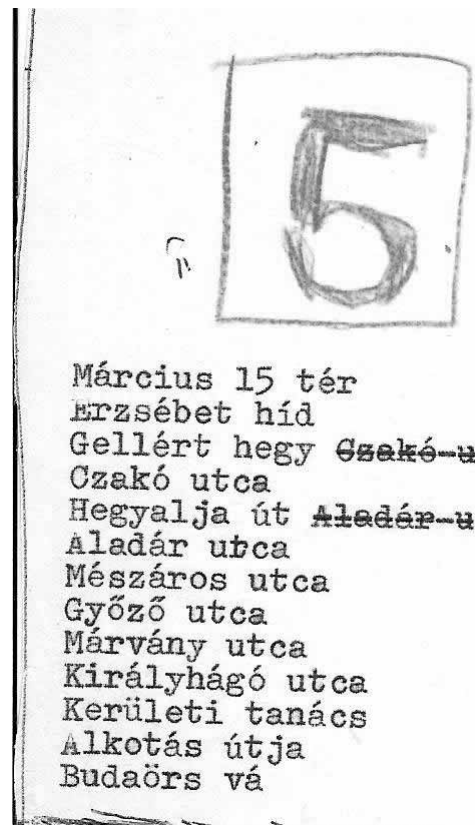
1979. május. London. Apámék még mindig Brémában. Én felvételiztem matematikus szakra, felvettek, s aztán protekcióval sikerült elintézni, hogy a beiratkozást elhalaszthassam egy évvel. Mert a problémámra, hogy tudniillik nem tudom elkezdni a félévet, mert külföldön va-

gyok, leszek nyelvtanulás céljából, s ezért szeretnék halasztást kérni, a nem protekciósoknak adott válasz az volt, hogy ehhez be kell iratkoznom szeptemberben, „mert halasztást csak az kérhet, aki be van iratkozva”. S hogy ezt én nem tudom megtenni, mert nem ugorhatok haza beiratkozni, mert utána nem tudnék visszamenni Angliába? Ez senkit nem érdekelt. Pedig abban az „ablakos” világban ez evidencia volt. Ha az ablakot elhasználta az ember – azaz az érvényes kiutazási engedélyével kiutazott és aztán hazajött –, a következő három évben nem mehetett el újra. De szerencsémre az ellenzék és a hivatalosság összeéréséből kaptam segítséget: Eörsi Pisti felhívta a bátyját, aki az ELTE rektora volt éppen, és sikerült megoldani a lehetetlent. Halaszthattam úgy is, hogy még nem voltam beiratkozva.

Hogy miért is jelentkeztem matematikus szakra? Kicsi gyerekkoromtól jó voltam matekból. Apámmal sokat „játszottunk” matematikát még általános iskolás koromban, inkább alsóban, mint felsőben, meg nyilván még előbb is. Emlékszem, hogy kirándulásból hazajövet állunk a tömött vonaton, ahol egy gombostűt sem lehetne leejteni, s ő egyenleteket ír fel nekem, én meg megoldom őket. Meg hogy másodikban magyarázom a tanító néninek a kettes számrendszert, mert mi beszélgettünk arról, de a tanító néni nem érti. Meg hogy volt egy *Rejtélyek a matematikában* című könyv, amit olvastunk együtt. Egészen komoly dolgok is voltak benne, ahogy emlékszem, s nem is voltak leegyszerűsítve az ismeretterjesztés szintjére, csak épp nem voltak száraz tudományossággal megírva. Azt hiszem, itt találkoztam először a Fibonacci-számokkal. A mi nap egy barátnőm átküldött egy IQ-tesztet, s fáradtságomban megcsináltam – ott folytatni kellett egy sorozatot. És nem is kellett gondolkodnom rajta, még ma is, amikor már egyáltalán nem érzem magam közel a matematikához, rögvest felismertem, hogy ezek itt a nekem még akkoról oly kedves Fibonacci-számok. Emlékszem, egyszer egy nagy veszekedés után úgy békültünk ki, hogy hívtam apámat, hogy matekozzunk – s akkor is ezt olvastuk. Aztán a felső tagozatban lett egy nagyon jó matematika-tanárnőm. Az, aki családlátogatni is volt nálunk. Gimnáziumi tanár volt, csak egy matematika-tanítási kísérlet kedvéért tanított minket, kicsiket. Nála is jó játék volt a

matematika. Aztán még a Berzsényi heti tíz órás matematika tagozatán is. Herceg Jánossal, Pataki Jancsival, akik szintén azok közé tartoztak, akik „tudták, hogy ki az apám”. De ráadásul jól is tanítottak. Én meg elég jó voltam. Rendszeresen döntőben voltam az országos versenyeken, volt, hogy helyezést is elértem. Nem volt kérdés, hogy matematikusnak megyek. Nem volt kérdés, holott harmadikban, negyedikben kezdtem elbizonytalanodni, hogy ezt akarom-e. A közgázon gondolkodtam. De teljes titokban. Senkinek nem mondtam. Egyrészt féltem, hogy nem vennének fel. Mert a történelmet nem tudom. Másrészt úgy éreztem, nem tehetem meg: mindenkit megnyugtat, hogy én veszélytelen pályát választottam. Nem tehetem meg „velük”, a szüleimmel, a környezetemben lévő többi felnőttel, hogy becsapom őket. Talán ezért is fejeztem be a szakot. Annak ellenére, hogy két évvel később párhuzamosan elkezdtem a szociológiát is. De addigra már más volt a családi konstelláció.

Londonban kezdetben sokat szorongok. Azután meg még inkább, hogy elköltözöm Marytól, aki ugyan nem mondja, hogy terhére vagyok, de hát eredetileg arra az időre kértük, hogy



P. S. M.: Buszok - 5-ös busz (1990)

fogadjon be, ameddig elrendeződnek a dolgaim, s szégyellem magam, hogy már így is sokkal tovább maradtam. Szorongok, de mégis nagyon jól érzem magam. A szorongás nyilván nem is számít. Az nekem természetes lételemem. Igazából mindig szorongok, legfeljebb néha jobban, máskor kevésbé. Az, hogy jól érzem magam, vagy rosszul, nem ettől függ. Az eredeti három hónap nyelvtanulást meghosszabbítom még hárommal. A nyelvtanulást nagyon élvezem. Aztán haza kell jönni. Előtte vissza Brémába, onnan jövünk majd együtt haza apámmal. Hogy miért nem hárman, anyámmal, esetleg négyen, nagymamámmal, aki részben szintén ott volt velünk, már nem tudom. Vettünk egy kis Volkswagen mikrobuszt, azzal jövünk, hozzuk a cuccainkat, s az a terv, hogy az autót majd jól eladjuk. Tényleg el is adjuk, de hogy jól-e? Nem hiszem. Én kínlódom, úgy érzem, nem akarnék hazajönni. Hogy ott jobb. Útközben meglátogatjuk Pór Péteréket Nancyban, Péter is agítál, hogy maradjunk. Úgy érzem, nem maradhatok – ha maradnék, ha disszidálnék, a szüleim megint nem utazhatnának. Ezt nem tehetem velük. Meg magammal sem. Hogy viselném el, hogy évekig nem láthatom őket. És hát én sem jöhetnék haza, hisz akkor lecsuknának a disszidálásért. Meg ha nem is, vissza biztos nem mehetnék. Apám úgy emlékszik, erről többször is beszélgettünk, míg én Londonban voltam. Bennem ez csak a hazaút kapcsán él. De nyilván neki van igaza. Hiszen mire jövünk haza, én Londonban megismerkedtem Gábor Lacival, aki épp turistaként járt arra. Nagyon szerelmes vagyok. S Laci már nem jöhet, hisz már elhasználta a következő három évre szóló ablakát, amikor Londonban járt. Mire jövünk, már nem lehet számomra kérdés, hogy jönnöm kell. Mégsem így emlékszem.

Hazajövök, összeházasodunk Lacival, elkezdem az egyetemet. Már nem vagyok gyerek, bár együtt lakunk a szüleimmel, nagymamámmal, s Laci is tizenhárom évvel idősebb nálam, így nehéz tizenkilenc évesen igazán felnőttnek lenni. Lassan már a nyolcvanas években járunk, lazul a rendszer. Apámnak továbbra sincs állása, fordít, de ellenzéki szabadegyetemi előadásokat is tart, magánszemináriumot erről-arról, többek közt Bibóról. Ezekbe néha én is beszállok. Furcsán érzem magam ezekben a helyzetekben. A társaság

egyidős velem, s nekik az apám a nagy tekintély, akitől tanulni akarnak – nekem meg az apám.

Évfolyamtársaim, barátaim aktivisták a szerveződő békemozgalmában, a Dialógusban. Én nem szállok be, s azt magyarázom nekik, hogy ez hülyeség, ettől nem lesz nagyobb béke meg kisebb atomfegyverkezés. De most, ha elképzelem akkori magamat, inkább azt látni, hogy nyüzsgő gyerekeknek látom őket, hisz nekem ellenzékeskedésben a viszonyítási pont az apámék, az ő generációjuk. Nem tudom elhinni, hogy mi is felnőtünk, hogy ők, akik velem egyidősek, ők is felnőttek. Magamat meg nem is tudom, hogyan képezem. Nem tartozom a kortárs barátaim közé egészen, hisz nekik mindig el kellett magyarázni ezt a zsidóság-ellenzékeség dolgot, ők nem nyújtották nekem a „tudják, kik vagyunk” érzését. Azok, akik jönnek apámhoz Bibót tanulni, ők kicsit mások. Talán ezért is vonz inkább az ő társaságuk. Ezért van nyilván az is, hogy velük még az alakuló FIDESZ-be is belépek. Megalapítjuk az Eper utcai csoportot sok olyannal, aki aztán később fontos figurája a pártnak, amelyben én igazából egyáltalán nem veszek részt. Tavaly novemberben meg is ünnepeltük a csoport huszadik születésnapját. Tulajdonképpen jó érzés volt látni, hogy lényegében senki nem követi a pártot oda, ahová mára jutott. Elmentem, szociológiai érdeklődésből, az emberek iránti kíváncsiságból – de a politika soha nem lett az én világom.

A jelen írás az Ex Symposion *Rendszerváltás gyerekszemmel* témájú számába íródott. Márkal rengeteget beszélgettünk sok mindenről, ami ide kapcsolódik, mielőtt neki megfogalmazódott ez az ötlete. Azt éltük meg, hogy az ő gyerekként megélt rendszerváltás-élményei és az én ellenzéki gyerek élményeimben nagyon sok a közös. Hisz ugyan más időkben, de a demokratikus ellenzék gyerekei voltunk mindketten. Csak, érdekes módon, én elhagytam a politikát. Felnőve én magam a rendszerváltás lázában sem akartam ebbe beszállni. Olyannyira nem, hogy érzésem szerint a fiam, aki már óvodás volt 1989-ben, nem sokat észlelt a körülötte zajló politikai változásokból. Pedig egy olyan iskolába adtuk aztán, ahol a többség elkötelezett volt az akkor még egymáshoz elég közel álló SZDSZ és FIDESZ mellett, s a parlamenti, vagy talán az önkormányzati választások a gyerekek között is téma voltak.